

МИРОСЛАВ ЛУКЕТИЋ

ЉУБИША У ЦРНОГОРСКОЈ ШТАМПИ

Оцјењујући данас сву сложеност збивања и односа у којима се развијала Љубишина активност као изабраника Боке у Далматинском сабору, посланика у бечком парламенту, његов друштвени, јавни и културни рад, његово књижевно дјело, можемо закључити да је био тијесно повезан са Црном Гором, што проистиче из етничког и историјског јединства, из тежњи ка заједништву народа Боке и Црне Горе. Тиме се може тумачити безрезервна подршка коју је Црна Гора пружала Љубиши у тренуцима када му је била најпотребнија. Са тог становишта писање црногорске штампе о Љубиши, поред других докумената, представља аутентично свједочанство.

ПРЕГЛЕД ШТАМПЕ У ЉУБИШИНО ДОБА

Тридесетогодишње Љубишино политичко дјеловање (1848 — 1878) није могло у цјелини да се прати кроз црногорску штампу јер до 1865. није ни било гласила. Од те године излазили су: годишњак *Орлић* (1865—1870), *Црногорац*, лист за политику и књижевност, недељно, од 23. јануара 1871. до 15. фебруара 1873. године, *Глас Црногорца*, од 21. априла 1873. до 1. октобра 1877, када привремено (1878) престаје излазити усљед ратне ситуације. Као прилог *Црногорцу* 1871. год. излазио је и први књижевни лист *Црногорка* (свега 23 броја).

Црногорац и *Глас Црногорца* били су полузванични органи црногорске владе, под утицајем књаза Николе и једно вријеме изражавали су идеје Уједињене омладине српске. Због антиаустријског става *Црногорац* је био забрањен у Аустрији. Ови листови највише су се читали у Боки, Далмацији, Војводини и имали су сталне рубрике својих дописника из тих крајева.

ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ

Први помен о Љубиши у *Црногорацу* везује се за гласине да се поново уводи домобранство у Боки. Тек је прошла година дана од устанка, а у више дописа из Котора јавља се о „шапутању“ око ландвера и припремама за састанак бокелјских главара о том питању.

Црногорац јавља: „... Међутим се и то збори да је ту недавно и госп. Стеван Љубиша путовао по неким крајевима Боке с двојицом краљевских комесара, као да развиди и побилежи штете зимушњим поплавицама по Боки учињене, али многи мисле да је под том завјесом сасвим друга намјера прикривена била; јер је госп. Љубиша на многим мјестима ријеч о домобранству водио и казивао како нови начин, на који би се имало домобранство завести, неби по Боку био шкодљив, него је напротив добар и користан...“ (Ц, бр. 5/71).

Ускоро је услиједио и деманти ових вијести, јер се јавља да је барон Родић посјетио Боку и да није било ријечи о ландверу. Уредништво сматра неопходним да објави и посебну вјест са Цетиња: „Чули смо из поузданих извора да неће бити увођења ландвера у Боки“ (Ц, бр. 8/71).

Одлука петорице далматинских представника у Бечком парламенту да гласају за владин предлог закона о такозваним „изборима за невољу“ наишла је на велико негодовање. *Црногорац* је у осуди предњачио. Прво реаговање представља чланак из Беча *Далматинци у Бечком државном вијећу — некад и сад* (Ц, бр. 8/72). Оштро се замјера свим посланицима због подршке влади и указује на посљедице. У наредним бројевима услиједило је више дописа из Боке у којима се осуђује поступак посланика, шаљу протести и истичу захтјеви за опозив. У рубрици *Новости* даје се слиједећи коментар: „Далматински заступници изазвали су свакојаке сумње о себи, због тога, што су гласали за изборни закон за невољу. Највише се сумња о Љубиши, предсјед. Далмат. сабора. За њега кажу, да је продао свој глас министарству да би постао велики конзул у Скадру...“ (Ц, бр. 9/72).

Ова политичка инсинуација упућена Љубиши имала је одјека у Боки и још више је усковитлала јавно мњење. Да би се ублажило реаговање, већ у наредном, десетом броју *Црногораца* објављује се велики чланак без потписа *Заступници Далматински и Закон по невољи*, у којем се, поред осуде, заступници узимају у заштиту и тумачи њихов поступак условима за гласање: да се одмах уведе српскохрватски језик у све школе и судове; да се одмах отпочне са градњом далматинске жељезнице; да се приступи исушењу Неретванског поља и да намјесник Далмације буде народњак.

Тиме није прекинута полемика. У наредним бројевима *Црногорац* наставља са објављивањем дописа из Боке. Број двана-

ест доноси уводник *Далматинска ствар у царевинском вијећу*, а уредник Симо Поповић (у броју 14) одговара задарском *Narodnom listu* који је напао *Црногорац* због критичког писања о ставу посланика. *Црногорац* преноси и писање *Пакчевица*, који осуђује посланике (Ц, бр. 15/72). Љубиша није директно одговарао *Црногорцу*, али је то учинио Ђорђе Војновић у отвореном писму упућеном из Беча. Објављујући писмо уредништво од Војновића захтијева да изнесе свој став пред бирачима (Ц, бр. 15/72). Као нормално реаговање на атмосферу створену око посланика услиједила је и вијест у рубрици *Новости*: „Из Котора нам јављају да је тамо био прошлијех дана Ст. Љубиша, и да је од грађанства хладно примљен“ (Ц, бр. 16/72). Бранећи се од напада и тумачећи своје побуде да гласају за владин предлог закона, Љубиша је у *Narodnom listu* објавио изјаву, а Данило је издао брошуру *Izbora za nevolju i dalmatinski zastupnici na Carevinskom vijeću*. У вези са овим уредништво *Црногорац* добило је више дописа из Боке и сматрало је неопходним да закључи полемику. „Ми држимо“, каже се поред осталог, „да би било сувишно о поступку дал. посланика још и сада говорити, из овијех разлога: прво, што смо увидјели да су изјаве и Љубишина и Данилова са свијем безразложне (разлика је између њих само та, што је г. Љубиша био у стању своје празнословље смјестити на једном листићу, а г. Данилу требало је за то читаву књижица); друго, што имамо увјерење, да је народ у Боки и Далмацији и послѣ њихових изјава остао при своме првашњем умјесном освједочењу, да су посланици њихови погријешили . . .“

Љубишина дугогодишња борба против италијанштине, за побједу српскохрватског језика и његово увођење у школе и администрацију кулминирала је у Боки средином 1872. године. И *Црногорац* се активно укључио у њу, објављујући дописе из Боке и свестрано подржавајући ставове бокелских општина. У допису из Боке Которске саопштава се да је Општинско которско вијеће одржало сједницу и једногласно одлучило да се као службени језик умјесто талијанског уведе матерњи (Ц, бр. 24/72). У истом броју поздравља се идеја о одржавању збора Бокела, апелује се на јединство. Све одлуке бокелских општина, које су се појединачно изјашњавале за увођење матерњег језика, објављене су у *Црногорцу*. Публикован је и материјал са народног збора. Пола прве стране и читаву другу страну броја 32, од 19. августа 1872, заузео је чланак о Боки Которској. Даје се пуна подршка Бокелима и истиче њихово родољубље, а затим се цитирају написи аустријске штампе о Боки. Као примјер необјективног писања наводи се лист *Deutsche Zeitung* који напада Боку и нарочито Љубишу: „ . . . Док се тако ствари на јужној граници догађају и још другачије спремају, дотле у Дубровнику (!) сједи као пред. земљ. сабора и земаљског одбора њеки Љубиша, који је рођен баш у Которском округу, који је отпочео своју каријеру као општински писар у аустро-угарској варошици Будви, послѣ у подстрекава-

њу и бургијању народносном чинио што је више могао и ради, заслуга' награђен орденом аустријским...“

Изборна активност у Боки и Далмацији није силазила са страница *Црногорца*. Помно су праћена политичка збивања и заузимани ставови. У броју 48, од 23. XII 1872, објављен је *Проглас бирачима* (писмо бирача Будве), који су потписали пет чланова предсједништва. Редакција *Narodnog lista* је претходно одбила проглас са образложењем: „Љубав, слога народњака недопушта нам писање у Народном листу...“ Реагујући на то Будвани шаљу текст *Црногорцу* и додају: „... Али ми Будвани знадемо добро, да је прави тому узрок љубав према г. Љубише, дужнику својти, и ортаку начелника Рачете у послове опћине као његов представник — уредништво би преварено“. Види се да су у Будви постојале двије струје — Рачетина, уз Љубишину подршку, и друга, са Ђуром Зеновићем на челу. Полемика око избора у Будви наставаља се. *Глас Црногорца* објављује коментар редакције: „Морамо на овом мјесту примјетити, да нама још није јасна борба око општинскијех избора у Будви, јер на једној и другој страни видимо искренијех родољуба. Изјављујемо за то да ни једној ни другој страни нећемо ускратити мјеста у нашем листу да отворено, али без страсти, кажу начело око кога се боре“ (ГЦ, бр. 19/73). У будванском изборном ривалству побједила је Љубишина струја. *Гласу Црногорца* телеграфски је јављено да је Илија Рачета са усхићењем изабран за начелника од стране три комуне: Маина, Побора и Брајића.

Предизборна кампања у 1873. години дала је повода да се пише о неразвијености Боке, о њеном тешком економском стању и да се истакну захтјеви за избор нових посланика. „Бираћемо људе не дволичне, искрене праве пријатеље народа“. У допису из Котора одаје се признање *Гласу Црногорца*, који се показао „као вазда тако и сада нарочито у ствари опћинских избора као беспристрасан бранилац народне правде“ (ГЦ, бр. 6/73). Побједа народне странке и избор Стефана Љубише у Царевинско вијеће поздрављени су са симпатијама. Наводе се резултати гласања за Љубишу: од укупно 61 бирача 46 гласало је за Љубишу, а 15 се уздржало од гласања. Од ових су: из Грбља 7, с Мула 1, из Доброте 2, из Прчања 2, из Столива 1, из Тивта 2. Резултати избора попраћени су коментаром редакције: „Повјерење народно велика је ствар, а у овом случају кад се онако јако осуђиваху бивши заступници на царев. вијећу, мора оно за г. Љубишу особито важно и драго бити. Може се дакле очекивати да ће г. Љубиша са свом озбиљношћу правога родољуба заступати интересе народне. Бирачи његови очекују то, јер имају право на то, и они ће пратити сваки корак његов. Заузимањем за подмирење многобројних потреба сиромашне Боке њезин посланик моћи ће покљоњено повјерење одржати, као што га у противном случају може за вазда изгубити. Народ, који га је изабрао, без сумње не жели ово потоње а очекује од њега рад жив и користан“ (ГЦ, бр. 26/73). При-

ликом отварања Далматинског сабора Љубиша је, као његов председник, указао на задатке народних заступника и апеловао да се помогне народу коме неродна година пријети глађу (ГЦ, бр. 33/73).

Расцјеп народњака довео је до покретања листа *Zemljak*, органа петорице посланика у Царевинском вијећу. Љубиша и Данило били су његови утемељивачи (Др К. Милутиновић, *Политички лик Стефана Митрова Љубише*, Бока, 6—7, 28). Обавјештавајући читаоце о изласку *Zemljaka*, *Глас Црногорца* указује на сталну борбу између њега и *Narodnog lista*. Оба присвајају себи право да су орган Народне странке. „Има људи који мисле да јој ни један ни други није поуздани заступник“. *Глас Црногорца* је преносио поједине прилоге из *Zemljaka*. Тако, на примјер, саопштава да је потврђен Закон о далматинској жељезници, да је цар примио Љубишу. Из *Zemljaka* је прештампан чланак *Опет о митрополији*, са коментаром у коме се спомиње Љубишино питање министру богоштовља (ГЦ, бр. 11/73).

Карактеристичан је и текст прештампан из *Zemljaka*, (ГЦ, бр. 35/73) у коме се излаже Љубишин и Данилов предлог за обнову јединства Народне странке на новим начелима.

Овај предлог у историографији није забиљежен па га стога доносимо, са извјесним скраћењем.

Остајући дакле при старом програму народне странке;
Одбијући свако очитовање, кадро повриједити племенска и вјерозаконска чувства;

Цијенећ мудро подпомагати са наслоном Владе, док она не пријечи развитак народног начела и стварних користи земље;

Удружујемо се у сврху:

I. Да у сабору и ван сабора дјелујемо договорно и сложено, и у питањима ситнијим, ради веће наше користи;

II. Да у сваком дјелу, у сабору и ван сабора, побијемо што је слогу помутило или би могло помутити, а одгајимо умјереност у одношајих међу члановима странке и са владом;

III. У наше коло свађамо другове, на наш правац навађамо наша гласила, е да би се све свело у једно коло и на једно гласило;

IV. Да на договоре позовнемо угледније наше људе из земље, да се скупа споразумимо и устројимо вођство странке да средишњи одбор буде изабран и у савезу са котарским . . .

Овоме важном спису ми уступамо прво мјесто у нашем листу, јер оно о чему се ту ради, то мора да буде за свакога искрена родољуба најпреча ствар. Ми можемо слободно рећи, да оно за чим теже часни заступници, који су тај спис потписали, да је оно било узрок и циљ нашега пос-

танка, да је оно главна тежња нашег политичког дјеловања на јавном пољу.

Ми са њима и народу радујемо, што су тим кораком ступили на стазу, на коју свакога родољуба дужност позива.

За стално пак држимо, да ће они остале народне заступнике сусретити на тој истој стази, и можемо поуздано тврдити, да ће се народ овеселити њихову сусрету.

Очигледно је да је ово био искрени покушај помирења народњака, који није прихваћен. Објављујући га *Глас Црногорца* дао му је подршку.

Држање Љубишино у бечком парламенту различито је оцјењивано. Извјештаје о ставовима далматинских посланика у Бечу редовно је *Гласу Црногорца* слао Тодор Стефановић Виловски, потписујући се (Т. С). У овим извјештајима тешко је оптуживао Љубишу. У допису од 10. фебруара (ГЦ, бр. 7/74) извјештава о резултатима гласања о питању укинућа „биљеговине“ за новине. Предлог који су поднијели неки слободоумни посланици није прихваћен. „Овим актом су наши уставовјерци и поново доказали, да им до праве слободе баш ни најмање није стало, већ да им је главна циљ утњетавање Словена . . .“

Против предлога гласали су „све пришипетље владине, клуб љевичара, клуб љевог центрума, Рутени, Пољаци и которски српски заступник Љубиша“.

У рубрици *Новости из Далмације* обично се преноси писање *Zemljaka* и то су позитивни написи о Љубиши. Тако се јавља да је посланик Љубиша предложио у Царевинском вијећу да се у далматинским школама уведу књиге и ћирилицом штампане, да је на Љубишино заузимање за изградњу путева у Боки у парламенту одобрено 126.000 фјорина (ГЦ, бр. 11/74).

Глас Црногорца преноси, даље, из *Zemljaka* велики чланак *Трошак за грађу путева у Боки и осталој Далмацији*. Цитиран је Љубишин предлог са образложењем, који илуструје његову политичку вјештину и дар да се користи парламентарним начином борбе ради добијања средстава за сиромашну Боку. Љубишин предлог је прихваћен и то је била значајна побједа, која је имала велики одјек у Боки и Далмацији (ГЦ, бр. 12/74).

Међутим, *Narodni list* и даље предњачи у нападима на Љубишу. Придружио му се и Виловски у допису из Беча (ГЦ, бр. 12/74) у коме, између осталог, јавља да је одржан банкет опозиције на коме је у име далматинских народњака говорио Павлиновић на српском језику. „Љубиша наравно да није био на банкету, јер Љубиша је — владин човјек“, завршава Виловски.

Посјета аустријског цара Фрања Јосипа Боки Которској 1875. године имала је великог одјека у *Гласу Црногорца*. Писано је о припремама за царев долазак и изражавано увјерење да ће посјета допринијети побољшању стања у Боки. Указано је на добре односе између Аустрије и Црне Горе. Позната је Љубишина

улога у организовању царевог доласка и настојање да се из посјете извуче што више користи за Боку. *Глас Црногорца* је обавијестио читаоце да је Љубиша као предсједник Земаљског сабора у име цијелог народа поздравио цара. У уводнику *Царев пут* (ГЦ, бр. 17) говори се о резултатима посјете и срдчности сусрета са књазом Николом у Котору. Резимирајући резултате посјете *Глас Црногорца*, између осталог, пише: „Далмација је у двојакој добити царевим доласком. Она постаје главна провинција аустријска према морепловству и према истоку, али најглавнија добит њена је у томе што је словенски елемент овом приликом у свему тријунфовао над италијанофилима далматинским. Далмација се је дакле дефинитивно отресла италијанштине и поиталијањења, она је сад стала словенским ногама на попришту“ (ГЦ, бр. 18/75). Не мала заслуга у томе је Љубишина.

У једном допису из Трста од 17. јуна (ГЦ, бр. 24/75) напада се бечко новинарство за испољену мржњу према Словенима, и каже да се оно служи лажима и да се из петних жила упиње „владу и државу опрезном учинити; да се словенским кретањима угаси, Родић удали, Љубиша уништи, а вјерне ‚аутономаше‘ у заштиту узму...“

Устанак у Херцеговини доминира у писању *Гласа Црногорца* за 1876. годину. Усљед тога ријетки су чланци и дописи из Боке и Далмације.

Глас Црногорца је објавио вијест да је Далматински сабор закључен, пошто заступници који су се изјаснили против предсједништва Љубишиног „не хтједоше никако у сједнице долазити“ (бр. 11/76). У рубрици *Припослано*, са напоменом да за ово уредништво не одговара, објављен је дужи допис *Из херцеговске Крајине*, потписан са М. Аутор је сигурно Симо Матавуљ, који је у то вријеме живио у Херцег-Новом. Оштро се напада некакав дописник из залива которског који се потписао са Н. и објавио памфлет против Љубише у *Narodnom listu*. „Да их боље у своју замку улови, наводи и подмеће којекакве лисичаве патварање и осводе, које више из личне мржње и пакостне зависти према Г. Љубиши, него ли из чега другога проистичу, с намјером да га тобож боље код својих земљака осваде... Хвала Богу наш је народ у Боки толико свјестан, да не требајује ничије науке...“ (ГЦ, бр. 25/76).

Уочи избора за представнике у Земаљском сабору 1876. год. *Глас Црногорца* на првој страни доноси чланак у којем се даје безрезервна подршка Љубиши и апелује на народ Боке да гласа за њега. Објављени текст изражава став црногорске владе. Због његове важности доносимо га у цјелини:

Добили смо из Боке посљеднијех дана више писама и дописа о предстојећем избору за земаљски сабор и о бокешком заступнику г. Стевану Љубиши. У свијема се на исти

начин препоручује топло народу, да и опет изаберу г. Љубишу за свога заступника, и наводе, које је све користи допринио Боки њезин досадашњи заступник, а одбија се односно окривљавање бацано у последње вријеме на њега. Нарочито се наглашује, да Бока није ни учествовала у демонстрацијама које су у последње вријеме чињене против г. Љубише и да је стијем већ доказала, да стоји и данас уз свога заступника.

Мислимо, да господу дописнике и пријатеље наше задовољавамо овим кратким изводом писама њиховијех. Мислимо и то, да је препирка у новинама због познатих ствари са свијем излишна, као што је и сувишно истим путем заступати избор г. Љубише. Народ бокешки добро познаје г. Љубишу, његови трудови и заслуге и користи донешене Боки, нијесу тек од јуче и нијесу такве, да се могу предвидјети и заборавити, па стога и ми држимо сигурно, да ће *Бокели и опет једнодушно изабрати г. Љубишу за свога заступника*. Ми желимо да Бокели тијем избором поново засвиједоче народну свијест и братску слогу своју. Ако има људи који сеprotиве избору г. Љубише, они задовољавају тијем страст своју, или чине тако по необавијештености.

Љубиша и Лазар Томановић били су изабрани у Земаљски сабор. *Глас Црногорца* поздравља њихов избор и изражава наду да ће сложено радити за добро свога народа (бр. 60/76). Због подршке Љубиши, *Narodni list* је напао *Глас Црногорца* и Црну Гору, али се и овога пута показала исправна Клаићева тврдња: „... У Боки ће бити изабран онај кога буде хтјела Црна Гора“ (Др К. Милутиновић, *Политички лик С. М. Љубише*, Бока, 6—7, 62).

Уредништво *Гласа Црногорца* није улазило у директну полемику са *Narodnim listom*, иако је из Боке добило више дописа у којима се оштро напада писање *Narodnog lista*. „Бокели нека виде по нашем одговору у данашњем листу, колико се ми жестимо на око смијешно разматрање помамне делије“ — каже се у коментару (ГЦ, бр. 60/76).

Љубишино искључење из Далматинског сабора, није забиљежено у штампи, али је *Глас Црногорца* објавио чланак у два наставка *Српски заступници на Далматинском сабору*, потписан са М. Задар, на Тодорову суботу 1877. године (ГЦ, бр. 8, 9/77, 19. II). „Задаћа је овог чланка“, — каже се у уводу — „да разгледа значај српских заступника на далматинском сабору, њихово дјеловање, њихов прави задатак и то, како се морају односити остали Срби на Приморју према томе, што раде и како поступају њихови заступници на сабору“. Поред анализе програма свих политичких струја у Далмацији, предлаже се формирање клуба српских заступника, инсистира на заједничком програму и покреће иницијатива да се формира српски одбор за Далмацију. Чланак је имао одјека у Далмацији и реакција је ускоро услије-

дила. У допису из Книнске крајине (ГЦ, бр. 14/77) оштро се полемисе са *Приморцем*, који и тврди да је програм писао Љубиша: „Изопћен из народне странке наговјестио је Љубиша борбу против ње под новим српским геслом . . .“

Остаје отворено питање ауторства овог прилога. По програмској оријентацији и стилу рекло би се да је Љубиша аутор. Потпис упућује и на Сима Матавуља, који се једном јављао у *Гласу Црногорца* из Херцег-Новог. У *Гласу Црногорца* нема ни једног потписаног Љубишиног чланка (многе није потписивао ни у *Zemljaku* (К. Милутиновић, нав. дјело). Али, по језику, проблематици и познавању материје може се тврдити да је он аутор студиозног и аналитичког прилога *Источна политика у царевинском вијећу*, који је у девет наставака објављиван у *Гласу Црногорца* (бр. 59—66/76. и бр. 2/77). Разумљиво је да он, као посланик бечког парламента, није могао потписати политичке чланке у црногорском листу. *Глас Црногорца* је пренио неколико његових чланака из *Zemljaka*.

КЊИЖЕВНА ДЈЕЛАТНОСТ

На Цетињу је од 1865. до 1870. године излазио годишњак *Орлић*, у коме је објављено више књижевних прилога. Уређивао га је Јован Сундечић и у њему објавио неколико пјесама и прилога родољубивог и словенофилског садржаја. Сарађивао је у *Орлићу* и Миховил Павлиновић, подстакнут од Штросмајера (Ђоко Пејовић, *Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852—1916*, 240). Од петнаестак сарадника само је књаз Никола био из Црне Горе. Љубише нема, мада је у то вријеме већ објављивао приче. Споменуо га је Павлиновић у прилогу *Црна Гора* (VIII поглавље *Орлића*, 1868), када говори о Шћепану Малом. Ево тог текста: „Држао сам се повиједања Љубишина о малом Шћепану; и у њега само побрао лијепих пучких изрека и наговора на које погађа сам вјештак, као што је Стефан Љубиша“. Био је то први помен о Љубиши у црногорској периодици.

Љубишине прозе нема у *Црногорцу* 1871—1873; није ни најављен као писац. Ни први црногорски књижевни лист *Црногорка* (1871), који је уређивао Симо Поповић, није објављивао Љубишу и не садржи биљешке о њему.

Зачуђује чињеница да Љубиша није сарађивао у наведеним публикацијама, тим прије што је тематика његових прича црногорска и што је он у том времену једини познати писац из нашег краја. Сарадници су углавном били извањци. Може се претпоставити да је Сундечићева суревњивост била један од разлога, а и уредник Симо Поповић био је критичан према Љубиши.

Прва и једина Љубишина приповијетка коју је објавио, у седам наставака, *Глас Црногорца* (бр. 6—12/1874) била је *Поп Андоровић нови Обилић*, приповјест папштровска друге половине

осамнаестогa вијека. У напомени уредник каже: „Мислимо да ћемо добро задовољити читаоце наше, што им саопштавамо ову приповјетку, коју је донио ‚Dubrovnik‘. Колико ради истинитога догађаја, који се прича из дивнога и доиста Обилићу равнога јунака, који се износи, толико ради краснога језика заслужује ова приповјетка што шири круг читалаца.

Уз богати лијепи народни говор, ту се огледа и оновремени живот народа нашега и њеки обичаји његови“. Објављујући приповијетку такве садржине *Глас Црногорца* је пружио политичку подршку Љубиши у вријеме када је био изложен нападима и клеветатама. Према подацима које нам је пружио др Б. Пејовић, ова Љубишина прича није објављена у *Dubrovniku*, тако да се може сматрати да је први пут штампана у *Гласу Црногорца*.

Први књижевни приказ Љубишиног стваралаштва у црногорској штампи дао је Лазар Томановић у чланку *Књижевне билешке* објављеном у *Гласу Црногорца* (бр. 25/1874). Критичар признаје да Љубишине приповијетке заслужују мјесто у нашој књижевности и пажњу књижевника „колико с језика им, толико са садржаја“. Говорећи о језику аутор закључује: „Г. Љубиша наврће на књижевност нашу струју богату оригиналног и досад у књижи нечувеног говора паштровскога. Паштровић се сваки одликује слободом говора, коју добива по народнијем судилиштима, при крснијем именима, свадбама великијем, особито при сјетама и другијем састанцима око њихова четири манастира, гдје је потребит разноврстни разговор, који се мора самостално и изворно развити, пошто су Паштровићи удаљени од осталог дотицаја туђинског а и осталог народа, а плодшне им земље не нагоне их да по свијету већи дио живота проводе као остали Бокељи. Тај начин говора г. Љубиша и сам рођен и одрастао међу Паштровићима знао је вјерно и марљиво сабрати из уста народу, и њиме своје приповјетке ојести — у чему се највећа његова књижевна заслуга састоји“. Као позитивно у Љубишиним причама истиче растварање ризнице лијепих усмена из народне прошлости, али констатује да историја не смије у приповједању бити сврха него средство, а код Љубише је то скоро обратно. Указује на гомилање реченица и несразмјере у структури прича. Најозбиљније замјерке упућује Љубиши за коришћење читавих призора из Његошева *Шћепана Малог*.

У рубрици *Књижевност Глас Црногорца* је често доносио садржаје свезака појединих часописа. Најчешће *Отаџбине*. Ту је аотирана и Љубишина прича *Проклети кам*, и то у више наврата (бр. 6, 13, 16, 17, 18/75). Библиографски подаци о *Отаџбини* за септембар и новембар 1875. године аотирају нова Љубишина дјела: *Бока* и *Кањош Мацедоновић*.

Српска Зора у Бечу под уредништвом Виловског отпочела је да излази средином 1875. године. Њен уредник био је дописник *Гласа Црногорца* из Беча и, као што смо већ навели, оштро је критиковао Љубишу због његових ставова у бечком парламенту.

Послије личног упознавања са Љубишом промијенио је мишљење о њему и отпочео у *Српској Зори* да објављује *Причања Вука Дојчевића*. „Обраћамо пажњу нашег читалачког свијета на најновије дијело Стевана М. Љубише, што га је уступио уредништву *Српске Зоре*’. Дјело је ово повелико а наслов му је: *Причања Вука Дојчевића*’, скупио и сложио С. М. Љ.“ — каже се у огласу објављеном у *Гласу Црногорца* (бр. 66/76). У 1877. години *Глас Црногорца* је у двадесетак бројева поновио огласе *Српске Зоре* о *Причањима Вука Дојчевића*. Са великом рекламом најављено је и штампање посебне књиге *Причања* (ГЦ, 8, 9, 10/77). Уредништво саопштава да су *Причања* потпуно задовољила зрелији дио наше публике, јер се ради о књижевнику који је дубоко проникао у слојеве народа и његов рјечник. Од најпознатијих књижевника-сарадника *Српске Зоре* прво се наводи Љубиша, а затим Ђура Јакшић и други.

ОСВРТ НА ПИСАЊЕ ШТАМПЕ ДО ДАНАШЊИХ ДАНА

Библиографија о Љубиши Живорада П. Јовановића (Стварање, 1/1955, стр. 54—62), са допуном Радослава Ротковића (Стварање, 12/1974, стр. 1624—1628), није потпуна. Предстоје библиографска истраживања, нарочито у вези са припремањем критичког издања Љубишиних дјела.

Од 1878. до 1916. године у црногорској штампи не може се наћи ниједно Љубишино дјело, а он се помиње свега неколико пута. Ниједан црногорски књижевни часопис није објавио Љубишину причу, нема ни есеја и приказа његовог стваралаштва. Павловићева *Црногорка* донијела је биљешку *Љубишин вечер*, поводом преноса Љубишиних костију из Беча у Будву (Црногорка, 1885, 4, стр. 32). У *Гласу Црногорца* помиран је 25-годишњица Љубишине смрти биљешком о припремама у Будви.

Како објаснити недовољну присутност Љубишиног књижевног дјела у црногорској периодици. Анализе показују да је скоро идентична ситуација са Његошем. Чини се да основне разлоге треба тражити у доминацији Николиног пјесништва и култа, који је одговарао ондашњим друштвено-економским и културним приликама у Црној Гори. Није било ни домаћих књижевних критичара.

Црногорска штампа између два рата писала је о Љубиши, углавном *Глас Боке*. У њему је објављено више прилога о изградњи и откривању Љубишиног споменика у Будви, о прослави 110-годишњице рођења и др.

Послије ослобођења објављено је око 50 прилога у периодичним публикацијама. Поводом прославе 150-годишњице рођења у Црној Гори се приступа систематском проучавању Љубишиног дјела, оно се научно валоризује и добија значајно мјесто у црногорској и југословенској култури.

